

УДК 346.32

Анна Бучинська,*канд. юрид. наук, доцент кафедри правознавства**Житомирського національного агроекологічного університету***Діана Машевська,***студентка IV курсу**Житомирського національного агроекологічного університету*

ОПЕРАТИВНО-ГОСПОДАРСЬКІ САНКЦІЇ У СФЕРІ ЕЛЕКТРОПОСТАЧАННЯ

У статті досліджується судова практика застосування оперативно-господарських санкцій у сфері енергопостачання у спорах щодо стягнення вартості необлікованої електроенергії. Виявлено неоднаковість підходів господарських судів щодо застосування оперативно-господарських санкцій у справах про донарахування споживачу вартості необлікованої спожитої електроенергії. Зроблено висновок про необхідність узагальнення Верховним судом практики застосування оперативно-господарських санкцій в енергопостачанні.

Ключові слова: оперативно-господарські санкції, енергопостачання, споживач, господарський суд, вартість необлікованої електроенергії.

Постановка проблеми. Електроенергетична галузь – одна з базових галузей економіки України. Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 92 Конституції України засади організації та експлуатації енергосистем визначаються виключно законами України [1]. Такими є Закони України «Про ринок електричної енергії» від 13.04.2017 та «Про природні монополії» від 20.04.2000, а також відповідні положення Господарського кодексу України (далі – ГК України). Особливістю нормативно-правового регулювання електропостачання є наявність численних підзаконних нормативно-правових актів, у тому числі нормативно-технічних, якими визначається та деталізується порядок отримання та споживання електроенергії.

Так, норми названих законодавчих актів деталізовані, зокрема, в положеннях Правил роздрібного ринку електричної енергії від 14.03.2018 № 312, затверджених постановою Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (далі – нові Правила) [2] (до набрання чинності новими Правилами діяли Правила користування електричною енергією, затверджені постановою Національної комісії регулювання електроенергетики України від 31.07.1996 № 28 (далі – Правила) [3] та Методики визначення обсягу та вартості електричної енергії, не облікованої внаслідок порушення споживачами правил користування електричною енергією, затвердженої постановою Національної комісії регулювання електроенергетики України від 04.05.2006 № 562 (далі – Методика) [4].

Стаття 56 Закону України «Про ринок електричної енергії» (далі – Закон) встановлює, що постачання електричної енергії споживачам здійснюється електропостачальниками, які отримали відповідну ліцензію, за договором постачання електричної енергії споживачу. Споживач електричної енергії зобов'язаний дотримуватися правил технічної експлуатації, правил безпеки під час експлуатації власних електроустановок, нормативно-правових актів, що регулюють функціонування ринку електричної енергії, та умов укладених договорів [5].

Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (далі – Регулятор) затверджує типовий договір постачання електричної енергії споживачу. Відповідно до чинного Типового договору про постачання електричної енергії [6, п. 4.2.3.], Споживач сплачує Постачальнику вартість недоврахованої електроенергії, розраховану виходячи із приєднаної потужності струмоприймачів та кількості годин їх використання відповідно до Методики, у разі таких дій Споживача: – самовільного внесення змін у схеми обліку електроенергії; – пошкодження засобів обліку електроенергії, втручання в їх роботу, зняття пломб із засобів обліку; – споживання електроенергії поза засобами обліку; – інших умов, визначених Методикою.

Відповідно до п. 5.5.5 Правил роздрібного ринку електричної енергії Споживач зобов'язаний у тому числі забезпечувати збереження і цілісність установлених на його території та/або об'єкті (у його приміщенні) розрахункових засобів комерційного обліку

електричної енергії та пломб (відбитків їх тавр) відповідно до акта про пломбування; невідкладно повідомляти оператора системи та постачальника послуг комерційного обліку про недоліки в роботі засобу вимірювання; не допускати безоблікового користування електричною енергією від технологічних електричних мереж споживача, а також відшкодовувати збитки, завдані оператору системи та/або споживачу (основному споживачу), у разі виявлення безоблікового користування електричною енергією від технологічних електричних мереж споживача; оперативно повідомляти про виявлення безоблікового користування електричною енергією від технологічних електричних мереж споживача [2].

Аналіз судової практики вирішення спорів щодо стягнення вартості недоврахованої електроенергії як оперативного-господарської санкції засвідчив, що основною причиною їх виникнення є позаоблікове споживання електроенергії, яке здійснювалося споживачами з порушенням Правил (несанкціоноване втручання в роботу розрахункових приладів обліку з метою зменшення показів споживання електроенергії, позаоблікове споживання енергоносіїв тощо), що встановлено відповідним актом про порушення Правил, за результатами розгляду якого комісією енергопостачальника визначено нарахування вартості недоврахованої електроенергії, яка підлягає стягненню з споживача.

За статтями 216, 217, 218, 235, 236, 237 ГК України рішення постачальника електричної енергії про нарахування вартості недоврахованої спожитої електроенергії є саме оперативного-господарською санкцією [7]. Відповідно до нових Правил, необлікована електрична енергія – це обсяг електричної енергії, використаний споживачем або переданий транзитом в електромережі, що належать іншим власникам електричних мереж, але не врахований розрахунковими засобами комерційного обліку або врахований неправильно [2, п. 1.1.2.].

Пунктом 8.2.4. нових Правил визначено, що у разі виявлення представниками оператора системи пошкоджень чи зриву пломб та/або індикаторів, установлених у місцях, указаних в акті про пломбування, або пошкоджень відбитків тавр на цих пломбах, пошкодження розрахункових засобів виміральної техніки, явних ознак втручання в параметри розрахункових засобів виміральної техніки з метою зміни їх показів, самовільних підключень до електричних мереж розрахунок обсягу електричної енергії, який підлягає оплаті, здійснюється відповідно до методики визначення обсягу та вартості нео-

блікованої електричної енергії, затвердженої Регулятором.

У разі виявлення під час контрольного огляду або технічної перевірки уповноваженим представником оператора системи, від якого споживач одержує електричну енергію, порушень цих Правил, у тому числі фактів розкрадання електричної енергії, на місці виявлення порушення у присутності споживача або представника споживача оформлюється акт про порушення [2, п. 8.2.5.].

На підставі акта про порушення уповноваженими представниками оператора системи під час засідань комісії з розгляду актів про порушення визначаються обсяг необлікованої електричної енергії та сума завданих споживачем збитків. Рішення комісії оформлюється протоколом, копія якого видається споживачу. Разом із протоколом споживачу надаються розрахунок обсягу та вартості необлікованої електричної енергії з посиланням на відповідні пункти методики визначення обсягу та вартості необлікованої електричної енергії, затвердженої Регулятором, та розрахункові документи для оплати необлікованої електричної енергії та/або збитків [2, п. 8.2.6.].

Аналіз судової практики господарських судів засвідчує, що ними розглядалися як справи про стягнення вартості недоврахованої електроенергії згідно з оперативного-господарською санкцією (за позовом енергопостачальника), так і справи за позовами споживачів про скасування оперативного-господарських санкцій, про визнання недійсними рішень комісії енергопостачальника щодо стягнення вартості недоврахованої електроенергії, визнання недійсним акта про порушення Правил.

У спорах про стягнення вартості недоврахованої електроенергії межі задоволення позовних вимог (повністю чи частково) визначалися встановленими обставинами справи, зокрема, щодо правильності розрахунку обсягу недоврахованої електричної енергії та її вартості, періоду нарахування тощо.

Наприклад, у справі № 5015/4892/12 господарський суд задовольнив частково позовні вимоги енергопостачальника про стягнення вартості недоврахованої електроенергії [8]. У цій справі встановлено, що споживач не забезпечив схоронності приладу обліку та на порушення приписів пункту 10.3 Правил [3] не попередив енергопостачальника про несправність системи обліку. Тому, з огляду на положення статей 235, 257 ГК України, Закону, Правил та Методики, суд дійшов обґрунтованого висновку щодо порушення відповідачем Правил у вигляді незбереження засобу обліку, за що законодавством

передбачено застосування до порушника оперативно-господарської санкції у вигляді нарахування вартості необлікованої електроенергії, спожитої внаслідок такого порушення. Господарський суд перевіряв правильність розрахунку вартості необлікованої електроенергії та, встановивши, що період, за який проведено нарахування, не відповідає нормам Методики, здійснив відповідний перерахунок. Рішення господарського суду залишено без змін постановами судів апеляційної та касаційної інстанцій.

Скасовуючи судові рішення у справі № 910/24911/14, Вищий господарський суд України зазначив, що, вирішуючи спір про застосування енергопостачальником до споживача електричної енергії оперативно-господарської санкції у вигляді стягнення вартості електроенергії, не облікованої внаслідок порушення споживачем Правил, суди повинні дослідити обставини щодо вчинення споживачем такого порушення, а також перевірити правильність визначення енергопостачальником розміру застосованої санкції відповідно до вимог Методики. Окрім того, Вищий господарський суд України у цій справі зазначив, що стягнення вартості необлікованої електричної енергії як суми основного боргу, а не оперативно-господарської санкції, свідчить про недослідженість обставин щодо правильності вибору позивачем способу захисту порушеного права (постанова Вищого господарського суду України від 16.04.2015 № 910/24911/14) [9].

Відповідно до ч. 2 ст. 20 ГК кожний суб'єкт господарювання та споживач має право на захист своїх прав і законних інтересів. Права та законні інтереси зазначених суб'єктів захищаються, зокрема, шляхом: визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, обмежують права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів; визнання недійсними господарських угод із підстав, передбачених законом.

Необхідність ефективного захисту прав суб'єктів господарювання, порушених їхніми контрагентами, зумовила запровадження в законодавстві такого виду відповідальності за порушення у сфері господарювання, як оперативно-господарські санкції. Як визначає їх норма ч. 1 ст. 235 ГК України, це заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження повторення порушень зобов'язання, що використовуються самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку. Проте використання стороною зобов'язання права на

застосування оперативно-господарської санкції має бути обґрунтованим та не містити ознак зловживання правом. Сторона, до якої застосовано в односторонньому порядку оперативно-господарську санкцію, не може бути обмежена у праві звернутися до суду з метою її скасування. Таке право передбачено ч. 2 ст. 237 ГК України і включає в себе можливість заявити позовні вимоги про скасування санкції та (або) про відшкодування збитків, завданих її застосуванням.

Чинне законодавство не містить однозначного визначення того, яким є предмет доказування у справах про оскарження оперативно-господарських санкцій. Основною причиною, з якої розуміння предмета доказування є неоднозначним, є неоднакові підходи до розуміння поняття «факт порушення» в контексті ч. 1 ст. 237 ГК України, адже саме факт порушення господарського зобов'язання другою стороною є необхідною і достатньою умовою для застосування санкції [7].

У разі оскарження оперативно-господарських санкцій, безпосередньо передбачених у ч. 1 ст. 236 ГК України, поняття «факт порушення» не викликає неоднозначного розуміння. Так, підставою для відстрочення управненою стороною відвантаження продукції чи виконання робіт є конкретні порушення – прострочення виставлення акредитива платником, припинення видачі банківських позичок та інші подібні порушення. Проте у разі оскарження такої оперативно-господарської санкції, як донарахування необлікованої електричної енергії постачальником споживачеві для сплати, поняття «факт порушення» може тлумачитися по-різному: звужено (наприклад, сам по собі зрив пломби тягне донарахування) та розширено (коли постачальник має довести, що зрив пломби потягнув можливість необлікового споживання). Тож у подальшому проаналізуємо предмет доказування у таких справах з позицій тлумачення поняття «факт порушення» на прикладі оскарження споживачем донарахування вартості необлікованої електричної енергії постачальником.

Верховний Суд України у постанові від 16 травня 2011 р., переглянувши справу з мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, дійшов висновку про те, що рішення постачальника електричної енергії про донарахування споживачу вартості недоврахованої спожитої електроенергії є саме оперативно-господарською санкцією, а не актом ненормативного характеру в розумінні частини 2 статті 20 ГК України. Проте, оскільки в цій постанові,

як і в кількох подібних, не поставало питання з приводу тлумачення поняття «факт порушення» як підстави для застосування оперативно-господарських санкцій, натепер відсутня обов'язкова для застосування правова позиція з приводу того, що слід вважати таким порушенням (Постанова Верховного Суду України від 16.05.2011 № 3-38Гс11) [10].

Як зазначалося вище, донарахування вартості необлікованої електричної енергії ґрунтується на кількох нормативних актах у сфері електроенергетики, зокрема нормах Закону України «Про ринок електричної енергії», Правилах роздрібного ринку електричної енергії (до набрання чинності цими актами нормами Закону України «Про електроенергетику» від 16.10.1997, Правилах користування електричною енергією), а також Методиці визначення обсягу та вартості електричної енергії, не облікованої внаслідок порушення споживачами правил користування електричною енергією. Остання визначає чіткий перелік випадків її застосування, наприклад порушення цілісності пломб (п.2.1.1. Методики) [4].

За логікою побудови норми п.2.1.1 Методики можна було б стверджувати, що сам факт порушення цілісності пломб, без обґрунтування ознак втручання споживача в роботу електроприладу, без причинно-наслідкового зв'язку такого втручання з можливістю заподіяння збитків мав би слугувати підставою для застосування оперативно-господарської санкції у вигляді донарахування вартості необлікованої електричної енергії. У цьому разі поняття «факт порушення» трактується судами у звужений спосіб, як порушення обов'язку споживача забезпечувати збереження і цілісність пломб, встановленого п. 10.2.26 ПКЕЕ [4]. При цьому формою порушення суди визнають бездіяльність, а докази, які наводяться позивачем на підтвердження його невтручання або неможливості втручання в роботу лічильників, на думку таких судів, є неналежними (тобто такими, які не стосуються обставин, що є предметом доказування).

Зокрема, Вищий господарський суд України у постанові від 06 червня 2013 року у справі № 5009/3330/12 зазначає таке: «Сам по собі факт пошкодження чи зриву пломб, в т. ч. порушення цілісності пломбувального матеріалу, на якому встановлені пломби (дріт, кордова нитка тощо), незалежно від мети та можливості безоблікового споживання електроенергії, є підставою для донарахування вартості електричної енергії» [11].

Втім, таке твердження через неоднаковість судової практики Вищого господар-

ського суду України у подібних обставинах справи не може претендувати на статус обов'язкової правової позиції. В інших випадках судами обстоюється інша точка зору, відповідно до якої для застосування оперативно-господарської санкції необхідна сукупність таких підстав, як порушення, яке полягає в активних діях споживача; наявність спричинених ними наслідків; причинно-наслідковий зв'язок між діями та наслідками у вигляді необлікового споживання електричної енергії.

Важливо підкреслити, що складником вищенаведених підстав мають бути саме наслідки, а не лише наявність ризику їх настання. Дійти такого висновку спонукає сама суть оперативно-господарської санкції, яка полягає в тому, що споживач має сплатити вартість тієї енергії, яку він дійсно спожив внаслідок того, що втрутився в роботу засобів обліку.

На користь наведених аргументів свідчить норма п. 1.2 Методики, в якій йдеться про те, що Методика застосовується саме для визначення обсягу та вартості електричної енергії, не облікованої внаслідок порушення правил користування електричною енергією та/або виявлення фактів крадіжки електричної енергії, самовільного підключення до об'єктів електроенергетики і споживання електричної енергії без приладів обліку.

Заслуговує на увагу правова позиція Вищого господарського суду України, виражена в постанові від 24 липня 2013 року у справі № 5010/1532/2012-9/65, де йдеться про те, що недоврахована електрична енергія – це збитки енергопостачальника через правопорушення споживача у сфері електроенергетики, які підлягають доказуванню з урахуванням приписів статті 225 ГК України та статей 22, 614 ЦК України [12].

Зважаючи на вищевикладену позицію, для доведення наявності підстав для скасування оперативно-господарської санкції позивачеві досить спростувати хоча б одну з обов'язкових підстав для її застосування (наприклад, довести те, що зрив однієї пломби за наявності кількох інших у того ж місці не дозволив би вплинути на роботу лічильника).

Наведене знаходить своє підтвердження у постанові Вищого господарського суду України від 11 серпня 2014 р. у справі № 922/2448/13, де суд вказав: «Досліджуючи правомірність застосування санкції, господарські суди, встановивши факт наявності порушень позивачем ПКЕЕ, залишили поза увагою необхідність з'ясування обставин щодо спричинення цим порушенням відповідних наслідків у вигляді можливого чи

неможливого споживання споживачем не облікованої електроенергії внаслідок зазначеного порушення» [13].

Втім, не можна будувати лінію захисту прав споживача на підставі відсутності його вини у вказаному порушенні. Такий висновок можна зробити з норми ч. 3 ст. 235 ГК України, згідно з якою оперативно-господарські санкції застосовуються незалежно від вини суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання.

Проте відсутність необхідності встановлювати вину суб'єкта, до якого застосовуються санкції, не означає відсутності такої підстави їх застосування, як мета споживача втрутитися в роботу приладу обліку. На цьому наголошує, зокрема, Вищий господарський суд України у постанові від 11 липня 2012 року у справі № 10/5005/1260/2012, зазначаючи, що правопорушенням у сфері електроенергетики у вигляді пошкодження приладів обліку є протиправні дії споживача у вигляді втручання в роботу засобів (приладів) обліку з метою зміни їх показів [14].

Таким чином, за умови розширеного тлумачення поняття «факт порушення», у разі спростування наявності підстав для застосування донарахування вартості необлікованої електричної енергії позивачеві слід оперувати такими категоріями, як «активні дії з метою втручання в роботу приладів обліку», «наслідки у вигляді необлікового споживання», «прямий причинно-наслідковий зв'язок» і доводити в суді відсутність принаймні однієї із цих складових частин порушення.

Проте наведена аргументація на користь кожного з підходів до розуміння поняття «факт порушення» як підстави для застосування оперативно-господарської санкції не має нормативного характеру. Більше того, практика Вищого господарського суду України характеризується неоднаковим застосуванням норм матеріального права, а саме ч. 1 ст. 237 ГК України, у контексті того, чи є обов'язковою підставою для застосування донарахування вартості необлікованої електричної енергії наявність збитків, понесених постачальником внаслідок протиправних дій споживача.

Висновки.

Отже, дослідивши застосування оперативно-господарських санкцій у сфері енергопостачання, можна дійти висновку про неоднаковість підходів господарських судів щодо застосування оперативно-господарських санкцій у справах про донарахування споживачу вартості необлікованої спожитої електроенергії, що зумовлює необхідність узагальнення Верховним судом практики застосування оперативно-господарських санкцій в енергопостачанні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : із змінами і доповненнями № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про затвердження Правил роздрібною ринку електричної енергії : постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 14.03.2018 р. № 312. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0312874-18>.
3. Про затвердження Правил користування електричною енергією : постанова Національної комісії з питань регулювання електроенергетики України від 31.07.1996 № 28. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0417-96/page6>.
4. Методика визначення обсягу та вартості електричної енергії, не облікованої внаслідок порушення споживачами правил користування електричною енергією, затверджена постановою Національної комісії регулювання електроенергетики України від 04.05.2006 № 562. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0782-06>.
5. Про ринок електричної енергії : Закон України від 13 квітня 2017 р. № 2019-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 27-28. Ст. 312.
6. Типовий договір про постачання електричної енергії : Додаток 3 із змінами, внесеними згідно з постановами Національної комісії регулювання електроенергетики України URL: <http://www.nerc.gov.ua/?id=15997>.
7. Господарський кодекс України : закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст. 144.
8. Постанова Вищого господарського суду України від 03 червня 2012 року у справі № 5015/4892/12. URL: http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_4109668.html.
9. Постанова Вищого господарського суду України від 16 квітня 2015 року у справі № 910/24911/14. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SD150249.html.
10. Постанова Верховного Суду України від 16.05.2011 у справі № 3-38rc11. URL: <http://document.ua/pro-stjagnennja-sumi-za-spozhitu-elektrichnu-energiyu-doc61485.html>.
11. Постанова Вищого господарського суду України від 06 червня 2013 року у справі № 5009/3330/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31697727>.
12. Постанова Вищого господарського суду України від 24 липня 2013 року у справі № 5010/1532/2012-9/65. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32611222>.
13. Постанова Вищого господарського суду України від 11 серпня 2014 року у справі № 922/2448/13. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40111764>.
14. Постанова Вищого господарського суду України від 11 липня 2012 року у справі № 10/5005/1260/2012. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25158125>.

В статье исследуется судебная практика применения оперативно-хозяйственных санкций в сфере энергоснабжения в спорах о взыскании стоимости неучтенной электроэнергии. Выявлено различие подходов хозяйственных судов относительно применения оперативно-хозяйственных санкций по делам о доначислении потребителю стоимости неучтенной потребленной электроэнергии. Сделан вывод о необходимости обобщения Верховным судом практики применения оперативно-хозяйственных санкций в энергоснабжении.

Ключевые слова: оперативно-хозяйственные санкции, энергоснабжение, потребитель, хозяйственный суд, стоимость неучтенной электроэнергии.

This article researches the court practice of business sanctions in electric energy consumption field, specifically about recovering the cost of unaccounted electric energy cases. Also, author identified different approaches of business sanctions application in commercial court rulings in these cases and made a conclusion about the necessity of generalizing court practice in such cases by the Supreme Court.

Key words: business sanctions, electroenergy usage, consumer, commercial court, cost of unaccounted electric energy.

